

Parti av Siljan med Sollerön, sett från Gesunda-landet.

Namnet Siljan

Av fil. dr Bror Lindén

När gammelfolk i Älvdalen fick se klimparna i vällingen, brukade de säga: *Mattis-Ann gåssär drågå til sud yvyr Silan*. Detta sannolikt med anspelning på ungarlar i en Mattis-gård som varit mindre försigkomna och aldrig kommit utanför hemorten. I Leksand begagnades förr ett ordspråksartat uttryck *änn skvalk' ä ti Söljam* 'än skvalpar det i Siljan', väl med undermeningen att så länge Siljan är sig lik så länge finns det hopp.

Den normala nutida benämningen för vår storsjö lyder annars på genuint folkmål: i Leksand och Rättvik *Söljän ~ Söljön* med objektsformer på *-jan -jam*, i Mora *Siljän -jan jam*, i Soll *Siljan ~ Syljan -jam*, i Orsa *Silin -an -am (-ån -äm)*, i Älvdalen *Silin -an -am*, i Venjan *Siljadn -jadim ~ -jadem* (detta i analogi med *Wenjadn* etc. för Venjanssjön). Överhuvud befinnas alltså uttalsformerna växla rätt mycket i de omgivande bygderna, och att tolka sjönamnet enbart på grundval av dessa nutidsformer låter sig ej göra. För dess härledning måste man undersöka hur namnet skrivits i äldre tid, och här lämnas nu först några representativa exempel från tiden efter 1500:

Lacus Silien (lat. *lacus* = 'sjö') 1539 *Charta marina*; *Süländ* ca 1560 hos Rasmus Ludvigsson (kansliskrivare och riksarkivarie);

Silien lacus 1626 hos Joh. Bureus (fornforskare m. m.); *Sellijan* 1637, "norr om *selijan* siö" 1643, "ofvan *Sillian*" 1655, *Sillian* ~ *Sällian* 1661 domb.; "Ofwan . . . Nedhan *Sillian*" 1663 jordeb.; *Selien Lacus* 1667 Krigsark.; *Selien* ~ *Selghien Lacus* 1668, *Syllian* 1676, *Sielian* ~ *Siellian lacus* 1685—87 Lantm.styr:s ark.; *Sellian* 1698—99 domb.; "*Siun Silan*" 1730 i O. Siljeströms De Lacu Siljan (efter älv-dalsmålskännaren Reinh. Ersson Näsman), osv. — Biskopen och poeten Haquin Spegel skriver i Guds Werck och Hwila (1685): "Dal-karlar fara kring sin Elf och långa *Silja*, som håls för bottnlös".

Det äldsta kända svenska belägget på Siljans namn daterar sig emellertid från 1442 och lyder *silghis siö*. Skrivningen förekommer två gånger i Karl Bonde Tordssons lagmansbrev från St. Tuna, original i förut s. k. Dala Fornsal, även återgivet i verket Orsa II s. 15 ff. I en vidimerad avskrift från 1456 av samma diplom (Dipl. Dalek. I s. 98) stavas namnet *sylghesyø*. Ätminstone i originalversionen föreligger alltså en genitivisk form motsvarande ett nysvenskt **Silges-*, medan den andra skrivningen kan förstås som nysv. **Sylge(s)-*. Formerna ge vid handen att sjönamnet ej gärna kan vara ett ursprungligt *Silja-n* eller *Sili-n*. För övrigt är det namnets gamla genitivform på -s, som ger oss den säkraste ledtråden till dess förklaring.

Sådan form finner vi också i de gamla benämningarna för övre Dalarna och särskilt Österdalarna, nämligen *Siljesdalen -dalarna*. Dessa benämningar skrivs visserligen i olika yngre arkivalier och bygdeskildringar etc. med mellanledsformer som avspegla förmjukning av g-ljudet (-ges > -ies- -jes eller förenklat -is -es), sålunda *Selliß-* 1627, *Sellies-* 1657, *Sillies-* 1684 1694 1704, *Seljes-* 1700-t:s f. hälft, *Siljes-* 1777, *Siljes-* (~ *Seles-* Härjedalsdial.) 1911. Men i ett daladiplom från 1440 nämnes Siljansbygden med skrivning *Silgesdalen*. Och i isländska sagohandskrifter från 1300-talet eller omkr. 1300 omtalas samma bygd som *Siglis-* (*Syglis-*) el. *Sylgisdalir* (*Silgis-Sylgs-*), oftast i dativform på -*dolum -dolum*. I Gånge-Rolfs saga heter det på ett ställe: *hann nefndist stigandi ok kvadst vera ættapur ofann ur Siglisdolum i Sviariki* 'han kallades Stigande och sades (sade sig) härstamma uppifrån Siljesdalarna i Sverige'. En något förvanskad form av samma bygdenamn är den som möter i uttrycket (*i, ur*) *Syrgisdolum* i en sentida isländsk dikt, "Draumaland" av Grimur Thomsen, där *Syrgis-* liknar genitiv av ett annars obelagt **syrgi n. 'sorg'*.

Vad kan då den ursprungliga benämningen på Siljan antagas ha haft för lydelse och innebörd? Med all sannolikhet har vi att göra med en urnordisk namnbildning, dvs. som var skapad och begagnad redan före vikingatid. Enligt E. Hellquists Svensk etymologisk ordbok skulle namnet återgå på ett fsv. *Silja*, oblik form av ett *Sili*, avlett av fsv. *sil* 'lugnvatten'. Denna härledning, vilken även kommer till synes i åtskilliga andra arbeten av olika forskare — däribland Hellquists Svenska sjönamn (1903—1906) och Hj. Lindroths Våra ortnamn (1922) — befinnes framställd redan av dialektologen J. E. Rietz i hans innehållsrika verk "Svenskt dialektlexikon" (1862—67), där vårt sjönamn under uppslagsordet *sil* el. *silder* 'lugnvatten' redovisas som "*Silin (Silån Silåm)*, Siljan, en sjö i Dalarne".

Att denna tolkning ej kan vara riktig göres klart av de tillsamman-tagna fornspråkliga benämningsformerna i genitiv, fsv. *Silghis- Sylghe(s)-* och isl. *Siglis- Sylgis-* etc. Såsom i mina Dalska namn- och ordstudier I:1 (1947) gjorts gällande, bör sjönamnet i gammalnordisk tid ha lytt **Sylghir* och vara bildat på stammen i det ursprungligen starka verbet fsv. *svælg(h)i*a, fno. *svelga* 'svälja' eller på dettas perfektstadium **svulgh-* ~ *sulgh-*, vilket senare även ligger till grund för orden sv.dial. *svulg* 'svalg, hals' och fno. *sylgr* 'munfull, klunk'. Namnformen **Sylghir* (med genitiv **Sylghis-*) bör med normal utveckling ha givit **Sylghe* **Sölghe* (**Sylghes-* etc.) och med tillagd bestämd artikel nysv. **Sylge-n* **Sölge-n*, varav de nutida dialektformerna *Siljen Söljen*. Formen *Siljan* (dial. *Silan* o. d.) beror på yngre anslutning till en annan ordtyp, som häruppe företrädes bl. a. av sjö- och sockennamnet *Venjan*, en gammal *jan*-avledning på stammen i *Vanån* **Vanān* (:*Vanubodarna* m. m.).

Med denna nya härledning kan namnet *Siljan* antagas betyda antingen 'sväljaren, svalgsjön' eller 'klunksjön' (med förledsbetydelse motsvarande fno. *sylgr*). Att ordbildningar på verbet fsv. *svælg(h)a*, fno. *svelga* (*svalg svelg-*) gärna tagits till beteckning för djupa vatten eller vattenpartier visar sig t. ex. i det fornnorska forsnamnet *Svelgiandi*, isländska älvnamnet *Sylgr* (i Eddadikten *Grimnismal*) och svenska sjönamnen *Soljen Söljen* (tolkade i Hellquists ovannämnda sjönamnsstudier). Att märka är också att orden isl. *svelgr*, no. *svelg* 'munfull, klunk, sup' tillika användas i betydelserna 'strömvirvel, slukhals, storslukare'. Det norska *havsvelg* betyder både 'malström' och 'storätare', och sak samma gäller fsv. *hafsvalg* 'havsdjup, av-

grund' med avläggare i dalmålet *havsvalg*: soll. *avsvag* 'glupsk person', ors. *avsvåg* 'Havsvalg' som namn på en djup myrkälla på Maggåskogen vilken trots stå i underjordisk förbindelse med Södra Fåsjön. Vad Siljan beträffar har också den på grund av sitt stora djup menats vara bottenlös (jfr citatet från Spegel ovan) eller ha underjordiskt avlopp så att t. ex. ett spån som drogs ned i en virvel på Storsiljan småningom kunde komma upp i Mälaren!

Den av mig 1947 kortfattat framställda förklaringen av sjönamnet *Siljan* såsom betydande '(stor)sväljaren, sjön som mottar och rymmer mycket vatten' återgavs bl. a. i Svensk uppslagsboks andra upplaga (1953) under artikeln med samma namn. Sedermera har Ingemar Olsson i sin avhandling *Gotländska terrängord* (1959) ägnat en tvåsidig exkurs "Om sjönamnet Siljan" åt att kommentera min framställning, detta i huvudsak med instämmande. Han anknyter där till ett med isl. *sylgr* besläktat gotländskt dialektord **sölja* (uttalat *sylgå* i obest., *sylga* i bestämd form) 'ränna på havsbotten', även föreliggande som ortnamn: *Sylga Sylgu* fl.st., och han menar att benämningsmotivet för Siljan kunde tänkas ha bestått i den ränna med ställvis över 100 meters djup som sträcker sig från Moratrakten öster om Sollerön och nedmot Österviken i Leksand. Synpunkten låter sig emellertid väl förenas med den härovan givna namntolkningen.

Såsom Olsson riktigt påpekar har denna tolkning även uppmärksamats i den isländska tidskriften *Skírnir*, årg. 1948, där dåvarande universitetslektorn i Reykjavik Holger Öberg publicerat en på nyisländska skriven uppsats med titeln "Um Sylgisdali", vilken ger stöd åt härledningen ur fnord. **Sylghir* och vari användningen av bygdamnet *Siljesdalarna* (isl. *Sylgisdalir* etc.) får en lärd och intressant utredning. Denna har också kommit min framställning härovan väl till pass.